

JØRGEN MEJER

Ole Worms Københavnsbeskrivelse

— det første skrift om København?*

I

'Pro captu lectoris habent sua fata libelli' siger en gammel latinsk sentens, og dette gælder i høj grad om det lille skrift, der hermed for første gang bliver offentliggjort. Trods dets titel: 'Om Danmarks hovedstad Københavns første oprindelse og grundlæggelse' og det vedføjede forfatternavn: Ole Worm, – som begge skulle kunne tiltrække sig en historikers opmærksomhed, – har det ligget næsten ubemærket hen i snart 350 år. Selv om det har ligget i Det kgl. Bibliotek i København i ca. 150 år, er det kun nævnt to gange i litteraturen om København, – den ene gang betvivler forfatteren endog dets existens.¹ Først for nogle få år siden blev det fundet frem igen i forbindelse med det københavnske Vesterbros 350-årsjubilæum. Da byen København netop i år fejrer 800-årsdagen for sin grundlæggelse, vil det være en passende lejlighed at gøre opmærksom på dets existens.

Det omtalte skrift er et lille, latinsk håndskrift fra 1700-tallet, som ligger i Det kgl. Bibliotek, *Ny kgl. Saml.* 671a. Det er skrevet med historieskriveren og udgiveren Jacob Langebeks hånd og stammer fra hans bibliotek.² Dets titel lyder: *De prima origine et conditu*

* For venlig bistand takker jeg professor G. Bendz og lektor A. Kragelund, København.

¹ Se O. NIELSEN i »Københavns Historie og Beskrivelse« 4. del, 1885, s. 393 note 2 – og H. RØRDAM i *Monumenta Historiae Danicae* bd. II, 1875, s. 716: ... men det er mig ikke bekendt om dette Haandskrift mere existerer.

² Se E. GIGAS i *Katalog over Det store Kgl. Biblioteks Haandskrifter* vedr. Norden, særlig Danmark, bd. I, s. 191. – *Ny kgl. Saml.* 671b er en afskrift af Langebeks exemplar, men har anden proveniens, se GIGAS l.c.

Hafniæ Danorum Metropolis auctore O.W., hvortil Langebek på omslaget har tilføjet *ni fallor, Olao Wormio* = 'hvis ikke jeg tager fejl, af Ole Worm'. I det følgende skal jeg forsøge at sandsynliggøre, at denne antagelse er korrekt, og placere skriftet i dets litterære sammenhæng.

Ud fra sin karakter og sit indhold er det muligt at datere værket ret nøje. Det består af tre dele: en kort redegørelse for Københavns historie, en beskrivelse af byen, samt en kronologisk liste over nogle af de vigtigste begivenheder indtil 1620. Beskrivelsen er tydeligt nok forfattet af et samtidigt øjenvidne og består for en stor del i en gennemgang af Chr. IV's mange nybygninger; således siges f.ex. Holmens Kirke (fra 1619) at være bygget 'for ikke længe siden', og Christianshavn er 'ganske ny, eftersom det først begyndte at blive udstyret med bygninger og befæstninger i 1618'. Da endvidere alle Chr. IV's større nybygninger i og omkring København indtil 1628 er omtalt, mens Nyboder, der blev anlagt i 1631, og Børnehusets flytning fra Helligånds Kirke til Møntergade samme år ikke er nævnt, kan der næppe være tvivl om, at denne Københavnsbeskrivelse stammer fra årene 1628-30.³

Denne oplysning passer udmærket med oplysningen om, at Ole Worm er forfatteren. Som professor ved Københavns Universitet fra 1613-1654 nærrede han en omfattende interesse for Danmarks tidlige historie: han indsamlede og udgav runeindskrifter fra hele riget, publicerede en række værker om Danmarkshistorien, skabte et berømt 'raritetskabinet' (*Musæum Wormianum*) og førte en omfattende korrespondance, ikke mindst angående historiske og litterære spørgsmål, med samtidens lærde, f.ex. Steph. Stephanius og Thomas Bartholin. Blandt de håndskrifter, der siges at stamme fra ham, er der endvidere nogle historiske optegnelser fra årene 1617-29 (*Ny kgl. Saml.* 1007),⁴ som på flere områder stemmer overens med Københavnsbeskrivelsen.

Hvorfor dette lille skrift er blevet skrevet, men ikke publiceret, ved vi ikke; heller ikke, hvordan det er kommet Langebek i hænde. Det er dog rimeligt at forestille sig, at han har fundet det i forbindelse med sin udgave af Worms breve fra 1751. Worms bibliotek og

³ Jævnfør endvidere at Holmen omtales som flådens 'normale og mere sikre ankerplads', et udtryk der tyder på »unormale« tilstande, sc. Chr. IV's deltagelse i 30-årskrigen (1625-29).

⁴ Aftrykt i RØRDAM bd. II, ss. 717-731. Teksten findes også i en anden afskrift, *Ny kgl. Saml.* 866.

brevsamling var gået i arv til sønnesønnen, biskop Christen Worm, og overgik fra ham til Fr. Rostgaard, på hvis foranledning Joh. Gram forberedte en udgave. Inden udgivelsen gik imidlertid næsten hele dette oplag tabt ved Københavns brand i 1728, og det blev derpå overdraget Langebek at besørge en ny udgave. Der kan derfor ikke være tvivl om, at han har haft et omfattende kendskab til Worms papirer.⁵ At Langebek selv har været helt sikker på, at Worm var forfatter til beskrivelsen, fremgår af hans egne historiske optegnelser om København (Langebeks Excerpter nos. 42–45 i Det kgl. Bibl.), hvor han benytter Worms oplysninger som kilder. – Alt tyder således på, at Worm virkelig er ophavsmand til Københavnsbeskrivelsen, og den kan derfor yde et beskedent bidrag til studiet af hans litterære virksomhed.

Værkets litterære karakter er helt i overensstemmelse med samtidens historiske værker. Mens fremstillinger af Danmarkshistorien som oftest er afhængige af Arild Huitfeldts *'Danmarks Riges Krønike'* (1596–1603), er topografiske beskrivelser og rejseskildringer det nye, der trænger frem i begyndelsen af 1600-tallet; således er f.ex. Pontanus' *'Rerum Danicarum Historia'* delt op i en historisk del, hvis afhængighed af Huitfeldt har givet ham navnet *'Huitfeldius Latinus'*, og i en *'descriptio chorographica'*, der indeholder et afsnit om København af lignende karakter som Worms. Det er derfor let at forstå, hvorfor den historiske del er summarisk, mens selve beskrivelsen optager den meste plads; den svarer i virkeligheden til en moderne 'guide-book'. Men det, at Worm skriver om København *alene*, er bemærkelsesværdigt. Den første nøjere beskrivelse af byen er trykt i Jens Lauritsen Wolfs *'Encomium Daniae'* (= 'Danmarks Riges Lovprisning') fra 1654, og den tidligste selvstændige bog om København – en kort, poetisk skildring – stammer fra 1662.⁶

Københavnsbeskrivelsens historiske værdi består da dels i at den er det første skrift om byen, dels i at den på en ganske charmerende måde giver et indtryk af, hvorledes man oplevede København omkring 1625. Den viser klart, hvor overvældende synet af Chr. IV's mange, store nyanlæg har virket på en tid, hvor byen først lige er begyndt at vokse ud over voldene. Man må dog tage i betragtning, at skildringen præges af Worms – og samtidens – lidt voldsomme

⁵ Angående Worms breve, se fortalen i 1751-udgaven. I *Langebeks Excerpter nos. 178–79* er der nogle dokumenter, som er skrevet af Worm selv.

⁶ CHRPH. PURRIVUS: *Metropoleos Daniae in Nuce Iliados Delineatio*. Se i øvrigt KØBENHAVNS BIBLIOGRAFI bd. 1, 1957, s. 1.

udtryksform, f.ex. hans brug af superlativer og superlativiske udtryk som i passagen om den nye bro mellem Slotsholmen og Christianshavn: '... ligger den overvældende bro over det brusende hav, bygget under vor højst glørværdige kong Christian den Fjerde for umådelige udgifter og med en utrolig kunstfærdighed'.

Københavnsbeskrivelsen aftrykkes nedenfor nøjagtigt i den form, den har i Langebeks afskrift, ledsaget af en dansk oversættelse. Da håndskriftet indeholder en del uforståelige konstruktioner og meningsforstyrrende fejl (cfr. f.ex. pag. 188, l. 17), anføres de rettelser, der er nødvendige for forståelsen, under den latinske text.

2

De prima origine et conditu
Hafniæ Danorum Metropolis.
O.W.

Hafnia Regni Daniae metropolis
et urbium reliquarum splendor a
portus commoditate et mercimo-
niorum frequentia Danice Kiø-
benhaffn, Germanice Kopenha-
gen, Latine a nonnullis Portua
dicitur, et Crantzio Mercatorum
Portus.

Urbs haec quamvis amplissimis
structuris, Academia celeberrima,
Arce Regia, Armamentario stu-
pendo, aliisque praeclaris jam no-
bilitata cernatur dotibus: a summa
tamen antiquitate ortum non
traxit, sed inter mediae aetatis
Daniae Urbes numeranda videtur.
Anno n. 1168 regnante in Dania
Woldemaro primo Rege fortissi-
mo, eo in loco ubi jam aedificiis
et structuris maxime superba cer-
nitur, tuguriosa quaedam extabant
piscatoria, remis ac retibus ser-

Om Danmarks hovedstad
Københavns første oprindelse og
grundlæggelse.
af O.W.

København, det danske riges ho-
vedstad og den smukkeste af alle
byer, kaldes på grund af sin gode
havn og den store handel på dansk
Københaffn, på tysk Kopenhagen,
på latin af nogle Portua, men af
Crantz Mercatorum Portus.

Selv om denne by nu udmærker
sig ved sine meget store bygnings-
værker, det berømte universitet,
kongeslottet, det overvældende
arsenal og andre iøjnefaldende
udsmykninger, fører den dog ikke
sin oprindelse tilbage til den aller-
ældste tid, men synes at skulle op-
regnes blandt det middelalderlige
Danmarks byer. For mens den
mægtige kong Valdemar regerede
i Danmark i 1168, lå der på det
sted, hvor nu byen ligger strålende
med sine bygninger og anlæg,

vandis deputata. Quae cum loco commodo et mercimoniis oportuno sita animadvertisset Absolon Snare Episcopus Roschildensis nobilissimus magnaue autoritatis vir, post Primas Sveciae et Archiepiscopus Lundensis meritissimus, cui tunc temporis totus iste, in quo jam sita est Hafnia, parabat tractus pone, in loco ubi pyratae supplicio afficiebantur Stegelborig dicto, arcem regno futuram praesidio, sumptibus haud parvis aedificavit, atque in eam ferme, qua jam conspicitur, perduxit amplitudinem. Nomen ei indidit *Axelvold* teste Martino Petri in genealogia Absol. *Axelhus* Huitfeld.

Totius regni Daniae tunc temporis, ut dixi, gubernacula tenebat Voldemarus primus heros nemini secundus. Is n. consilio huius Absolonis Rugianos ad fidem christianam compulit, Neoburgum Fioniae civitatem elegantem aedificavit, Jus Sælandicum promulgavit, eoque imperii fines extendit, ut totius Nordalbingii Dominus sit salutatus.

Arce aedificata, qua ab hostium incursionibus tuti reddebantur incolae, paulatim aedificiorum accrevit structurae, adeo ut brevi vicus speciem acquisiverit, qua etiam tempore Saxonis Grammatici conspicienda erat, eam n. et vicum et mercatorum nominat portum. Aestimata demum ac perspecta etiam ab exteris loci commoditate, portus praestantia, agri ubertate, aliisque urbi exstruendae necessariis, paulatim variis ex

nogle fiskerhytter, hvor man opbevarede årer og net. Da Roskildes biskop, den fornemme og meget myndige Absalon Snare (senere primat i Sverige og en højst for tjenstfuld ærkebiskop i Lund) havde bemærket, at disse hytter havde en udmærket beliggenhed, som var gunstig for handel, og da hele denne egn i hvilken København nu ligger, var under hans herredømme, byggede han tæt ved det såkaldte Stegelborg, – hvor sørøvere blev afstraffede, – en borg, som skulle tjene til beskyttelse for riget, og udbyggede den i næsten lige så stor udstrækning, som vi ser den i nu til dags. Ifølge Martin Pedersens »Genealogia Absalonis« gav han den navnet Axelvold. Huitfeld siger at den hed Axelhus.

Ledelsen af hele det danske rige havde – som sagt – på den tid kong Valdemar den første, en helt som ikke står tilbage for nogen anden. For efter ovennævnte Absalons råd kristnede han med magt Rygens beboere, byggede den smukke by Nyborg på Fyn, udstedte Sjællandske lov og udvidede rigets grænser så meget, at han blev hilst som 'hele Holstens herre'.

Efter opførelsen af borgen, hvorved nabobefolkningen blev sikret mod fjendtlige angreb, forøgedes bygningsværkerne lidt efter lidt så meget, at landsbyen i løbet af kort tid fik det udseende, som den også havde på Saxo Grammaticus' tid; han kalder den nemlig

locis non huius modo regni, sed
 etiam Germanicae, magno numero
 huc confluxere, qui mercimonias
 exercere, domos et habitationes
 5 aedificare ceperunt ac de urbanis
 privilegiis sollicitare. Quibus impe-
 tratis, urbem condidere, quae sub
 Episcoporum Sialandicorum per-
 mansit jurisdictione in tempora
 10 usque Christophori Bavari, qui,
 facta permutatione, eam sibi et
 regno asseruit.

både for en landsby og for han-
 delsfolkene havn. Omsider blev
 den også anerkendt og bemærket
 af udlændinge som følge af sin
 gunstige beliggenhed, den udmær-
 kede havn, de frugtbare jorde og
 de andre betingelser, som er nød-
 vendige for at opbygge en by, og
 lidt efter lidt strømmede der folk
 herhen i stort antal, ikke blot fra
 forskellige egne af dette rige, men
 også fra Tyskland; de begyndte at
 drive handel, bygge beboelseshuse
 samt vise interesse for at opnå
 købstadsrettigheder. Idet de op-
 nåede disse rettigheder, grundlagde
 de byen, som forblev under de
 sjællandske bispers jurisdiktion
 indtil Christoffer af Bayerns tid;
 han bragte den – mod at yde en
 erstatning – ind under sin egen og
 kongerigets magt.

Situs, Regiones et opera
 urbis praecipua.

Sita est Hafnia in Insula Daniae
 fertilissima Selandia dicta, inque
 15 eius tractu orientiori loco amoe-
 no, aquis undique ferme cincto,
 accessum partim oceano, partim
 lacubus adjacentibus prohibenti-
 bus. A Septentrione Helsingoram
 20 habet et angustias freti oreonici
 sitam civitatem amoenam, a meri-
 die Coagium, ab occidente Ro-
 schildiam Sedem olim Episcopa-
 lem, variorum Regum Daniae
 25 mausoleis et templo cathedrali no-
 bilitatam. Septentrionale eius latus
 claudit insula Amagria, in qua et
 nova urbs Christianshaffn dicta,

Byens beliggenhed, kvarterer
 og vigtige bygningsværker.

København ligger på Sjælland, den
 mest frugtbare af de danske øer,
 på et smukt sted i den østlige del,
 omgivet af vand på næsten alle
 sider, idet dels havet, dels de om-
 kringliggende søer forhindrer fri
 adgang. Mod nord befinder sig
 Helsingør, en ved Øresunds ind-
 snævring smukt beliggende by,
 mod syd Køge, mod vest Roskilde,
 der engang var bispesæde og nu
 udmærker sig ved sine gravmæler
 over forskellige danske konger og
 ved sin domkirke. Københavns
 nordlige side begrænses af øen
 Amager, hvorpå også den nye by

Hafniae veteri addita, sita est. Haec a licet interlabentis oceani immensa profunditate ab Hafnia separetur, ponte tn. artificiosissimo et operis admirandi ei conjungitur.

Interlabens oceanus urbem in tres disternat regiones, quarum prima maior, urbs vetus est: Secunda insula, in qua arx: Tertia urbs nova, Christianshaffn dicta. Urbem veterem ab arce separat brachium oceani minus, portum civitatis interiorum efficiens, pontibus duobus sublicii transitum praebentibus. Ab arce vero ac veteri urbe brachium mare majus est profundius, urbem novam dirimit, ponte majore accessum praebente.

In urbe veteri primum emicat templum cathedrale magnificum D. Virgini olim sacratum, nunc Academiae dicatum, et cum omnibus suis juribus et privilegiis a Christiano Secundo clementissime donatum: Quod quo tempore exstructum, non satis liquet. Septentrionalis portae fastigium hanc continet inscriptionem Anno Dni. MCCCXVI reaedificabatur aedes hae prius quater per incendium devastatae. Huius latus aquilonare claudit Academiae structuris et auditoriis splendidissimis, Bibliotheca, loco consistoriali, caenaculo Eleemosinariorum Regionum, areaque quadrata amoenissima, conspicua. Haec a Christiano primo fundata anno 1478 omnibus omnino gaudet privilegiis et immunitatibus, quibus Universitas fruitur

Christianshavn ligger som en tilføjelse til den gamle by. Skønt den er adskilt fra København af det umådeligt dybe, mellemiggende hav, forbindes den dog med byen af en meget kunstfærdig og velbygget bro.

Det mellemiggende hav adskiller byens tre dele, af hvilke den første og største er den gamle by; den anden den ø, hvorpå slottet ligger; den tredje den nye by af Christianshavn. En mindre gren af havet adskiller den gamle by fra slottet og udgør stadens indre havn, mens to pælebroer giver adgang til slottet. Fra slottet og den gamle by adskiller en større og dybere gren af havet den nye by, hvortil en stor bro giver adgang.

I den gamle by træder først og fremmest den storslåede domkirke frem; den var engang helliget Jomfru Maria, men er nu tillagt universitetet og, tillige med alle retigheder og privilegier, allernådigst foræret til det af Christian den anden; hvornår den er bygget, er ikke ganske klart. Taget over den nordlige indgang bærer følgende indskrift: »I det Herrens år 1316 genopbyggedes denne bygning, som fire gange tidligere hærgedes af brand.« Kirkens nordlige side afgrænses af universitetet, som udmærker sig ved sine strålende bygninger og auditorier, biblioteket, konsistorialbygningen, de kongelige alumners spisestue og den meget smukke, firkantede plads. Det blev grundlagt af Christian den første i 1478 og nyder over-

Bononiensis, ita sancientibus dip-
 lomatis Regiis et papalibus. A Jo-
 hanne Rege Anno 1512 novis redi-
 titibus aucto Professorum nume-
 5 ro, multum locupletata est; inter
 cetera enim auditoriis Academicis
 destinata illam aedificavit aedem,
 in qua jam habitat Episcopus at-
 testante inscriptione: Quae quam-
 10 vis eius Saeculi redoleat simplici-
 tatem, locum tamen heic obtine-
 bit:

Anno milleno quingenteno et duo-
 deno
 15 Conditur haec aedes doctis aptis-
 sima sedes,
 Antistes moritur Roschildensis
 sepelitur
 Illic, morte comes Jacobo cum
 20 fratre Johannes.
 Eligitur Lago Praesul, pietatis
 imago
 Huic cum succedit, devotus clerus
 obedit.
 25 Sclavi cum Dacis componunt foedera
 pacis,
 Dacia laetatur, pax quia tuta
 datur,
 Hisce plura lege sub Principe facta
 30 Johanne
 Quid repetam pluris princeps est
 jam . . .
 Spes . . . ille patris est et dominus
 maris.

35 Collapsam vero et ob bellicos tu-
 multus desertam fere academiam
 restauravit Christianus III adauc-
 tis professorum stipendiis, privile-
 giis et immunitatibus. Cuius muni-
 40 ficientiam imitatus est, imo supera-
 vit Fridericus II centum studiosis

hovedet alle de samme privilegier
 og immuniteter som universite-
 tet i Bologna, således som det
 blev fastsat ved kongelige og pa-
 velige bestemmelser. Da antallet
 af professorer var blevet forøget
 af kong Hans i 1512 som følge af
 nye renteindtægter, blev universi-
 tetet meget rigt; for det byggede
 bl.a. den bygning, som, skønt den
 oprindelig var bestemt til univer-
 sitetsauditorier, nu bebos af bi-
 skoppen, således som en indskrift
 bevidner; selv om den bærer alt
 for tydeligt præg af det århund-
 redes simpelhed, skal den dog få
 plads her:

År 1512 anlægges denne bygning
 som et sted særligt beregnet for
 lærde folk.
 Biskop Johannes i Roskilde dør og
 begravnes der,
 sin broder Jacobs ledsager i døden.
 Lago vælges til biskop, og da
 dette ideal på gudfrygtighed har
 efterfulgt ham,
 adlyder kirkens folk ham hen-
 givent.
 Slaverne slutter fred med dan-
 skerne -
 Danmark glæder sig, fordi der
 gives sikker fred.

(De sidste tre linier er ufuldstæn-
 dige.)

Christian den tredje genrejste
 universitetet, der imidlertid var
 opløst og næsten forladt på grund
 af krigsuroligheder, ved at forøge
 professorernes lønninger, dets pri-
 vilegier og immuniteter. Denne

de victu libero prospiciendo, alumnos quatuor in exteris centum uncialium annuo stipendio sustentando, stipendia professorum ex bonis capitularibus augendo, omnibusque modis salutem Academiae procurando. Quam majorum suorum in Academiam benignitatem sibi excolendam quoque statuit Christianus IV Bibliotheca praeclara, automato artificiosissimo, solis reliquorumque planetarum motus ordinarios, aliaque visa dignissima repraesentante, Collegio novo, multisque immunitatibus eam dotando.

Ab Australi huius templi parte Scholae trivialis aedificium cernitur egregium, Paedagogiarumque aliorumque Scholae inservientium habitationibus cinctam. Succedit D. Petri templum Germanicae nationi ad exercitia pietatis sua lingua peragenda concessum variis ornamentis conspicuum. Medium quasi urbis obtinet id quod ad S. Spiritum vocant, cui adjacet ergastulum et variorum opificum poedo-tribium, pauperibus educandis et indomitibus coercendis destinatum.

Orientaliorem urbis plagam exornat D. Nicolai templum, veteri quidem structura, sed novis additamentis, turri eximia, aliisque ornamentis reliquis nequaquam cedens, sed monumentis praeclare elaboratis facile primas tenens.

Hisce ad vallum civitatis australe nova accessit Holmense ecclesia iis potissimum deputata, qui

gavmildhed efterlignede, ja overgik Frederik den anden ved at sørge for hundrede studenter med frit underhold, ved at understøtte fire alumner i udlandet med en årlig løn på 100 uncialer, ved at forøge professorernes lønninger ved hjælp af domkirkebesiddelserne og ved på enhver måde at drage omsorg for universitetet. Christian den fjerde mente, at han også burde udvise sine forfædres velvilje mod universitetet ved at forære det sit berømte bibliotek, et yderst kunstfærdigt instrument, som viser solens og de øvrige himmellegemers normale bevægelser og andre seværdige forhold, et nyt kollegium og mange immuniteter.

Over for denne kirkes sydlige side ser man elementarskolens udmærkede bygning, omgivet af rektors og andre af skolens læreres boliger. Dernæst følger St. Petri Kirke, der er overgivet til tyskerne, for at de kan holde gudstjenester på deres modersmål; den udmærker sig ved forskellige udsmykninger. Omtrent midt i byen findes det såkaldte Helligånds tiliggende, ved siden af hvilket tugthuset og børnehjemmet ligger, hvor fattige børn opdrages, uregelmæssige tugtes under forskellige håndværkeres opsyn.

Den østlige del af byen prydes af Nikolaj Kirke, som ganske vist er en gammel bygning, men på ingen måde står tilbage for de øvrige med sine nye tilbygninger, strålende tårn og andre udsmykninger, ja let indtager førsteplad-

5 navalibus regiis aut praesunt aut
 intersunt, navarchis, naupegis,
 nautis, aliisque eius classis, opere
 magis commodo quam sumptuoso,
 10 auspiciis Christiani IV. non ita
 pridem exstructa. Huic etenim
 adjacet moenibus tamen civitatis
 exclusa insula Holmen dicta, in
 15 qua naves regiae magna ex parte
 fabricantur, reparantur, et quae
 rem nauticam concernunt, tractantur.
 Circa hanc classis Regiae
 20 statio esse solet ordinaria magisque
 tuta. Praetorium nitidum ab
 utraque, areis et foris magnis cinctam
 domum ponderandis mercibus
 dicatam fora amplissima tria,
 aquaeductus, societatum collegia,
 25 portas turribus et arcubus triumphalibus
 exornatas, pontes, molen-
 dinas aliaque eius generis partim
 publica partim privata aedificia,
 quibus urbs hac parte exornatur,
 enumerare minus longum foret.

30 Suburbia habet tria, inter quae
 ad occidentalem sitam portam via
 ampla ac lata fraxinis undique
 cincta, et per diversorium publicum
 Roschildiam et Coegium du-
 cente, conspicuum est. Inter hoc
 35 et aquilonare praedium visitur Regium
 loco amoeno situm, ut structuris
 et amplitudine mirandum, ita
 commoditate vix ulli comparandum.
 Hic varii generis aluntur animalia
 etiam ex Indiis allata et visu
 dignissima.

40 Aquilonare suburbium hortis
 amoenis conspicuum novo superbit
 templo sumptibus Ecclesiae
 Academicae aedificatum. Hortus
 Regius ei vicinus palatio splendido,

sen med sine fint udformede mindesmærker.

Hertil følger sig ved byens sydlige
 vold Holmens Kirke, der især er
 beregnet på dem, som leder eller
 gør tjeneste på kongens værft:
 kaptajner, skibshåndværkere, søfolk
 og andre fra flåden; den er snarere
 velindrettet end egentlig luxuriøs
 og bygget for ikke længe siden
 under Christian den fjerdes ledelse.
 For ved siden af denne, omend uden
 for murene, ligger øen Holmen, hvorpå
 kongens skibe for en stor dels vedkom-
 mende bygges eller repareres, og
 andre arbejder i forbindelse med
 søkrigsførelse bliver udført. Rundt
 om denne plejer den kongelige flådes
 normale og mere sikre ankerplads
 at være. Det ville dog blive alt for
 omstændeligt at opregne de flotte
 bastioner på begge sider, den af åbne
 arealer og pladser omgivne vejerbod,
 de tre meget store torve, vandle-
 dningerne, handelsselskabernes kollegier,
 portene, som er udsmykket med tårne
 og triumfbuer, broer, møllehuse og
 andre bygninger af denne art, såvel
 offentlige som private, hvormed
 denne del af byen prydes.

Byen har tre forstæder, blandt hvilke
 den der ligger ved Vesterport er
 bemærkelseværdig på grund af den
 store og brede vej, der – omgivet af
 asketræer på hele strækningen – fører
 til Roskilde og Køge forbi et offentligt
 værthus. Mellem dette og den nordlige
 forstad ses en kongelig ejendom, der
 ligger på et smukt sted og

intus picturis et statuis artificiosissimis exornato, foris munimentis fortissimis cincto, quosvis in sui trahit admirationem. A quo etiam non longe distat Geronthrophium ad S. Georgium, in quo decrepiti aliique, quibus victum manuum laboribus acquirere integrum non est, eleemosynis aluntur, nuper in justici castelli modum exstructum.

Oriente suburbium praeterquam quod novo coemeterio sit ornatum, splendissima et maxima nitet officina restiaria Societati Islandicae adscripta, cui longitudine, aedificiorum splendore, aliisque commoditatibus nescio an praestantior ullibi extet ulla.

Succedit arcis regio insularis, oceano undique cincta. Hic primum sese offert Arx ipsa opere valido exstructa, turribus, conclavibus, templo aliisque ornamentis splendida, fossaque praealta undique cincta. Cui contiguum ferme est armamentarium Regium in ipso maris voragine, sumptibus immensis auspiciis Christiani IV. exstructum. In quo armorum, bombardorum, tormentorum bellicorum usibus bellicis destinatorum innumeralis copia, frumenti praeterea et commeatus bellici tanta abundantia, ut quotannis multis classibus instruendis abunde sufficiat. Hic etiam leones, linces, leopardi, ursi albi, aliaque ferocia animalia suis in caveis asservantur. Aquilonarem arcis regionem Cancellariae regiae et Thesaurariorum regionum spectant conclavia in palatii

både er beundringsværdig ved sine bygninger og sin størrelse og næppe er til at sammenligne med nogen anden, hvad angår bekvemmeligheder. Her holdes dyr af forskellig art hjembragt helt fra Indien og yderst seværdige.

Den nordlige forstad, som er bemærkelsesværdig på grund af sine smukke haver, udmærker sig ved en ny kirke, som er bygget for universitetskirkens midler. Ved siden af denne tiltrækker Kongens Have sig alles beundring med sit prægtige slot, som indenfor er udsmykket med de fineste billeder og statuer og udenfor er omgivet af meget stærke befæstningsværker. Ikke langt herfra ligger alderdomshjemmet St. Jørgen, hvor gamle mennesker og andre, for hvem det er umuligt at skaffe sig føden ved håndens arbejde, bliver forsørgt ved hjælp af almisser; det er fornylig blevet bygget på samme måde som en borg.

Foruden at den østlige forstad er prydet med en ny kirkegård, indtager det meget fine og store rebslageri, som tilhører Det Islandske Kompagni, en fremtrædende plads, og jeg ved ikke om der andetsteds findes noget mere prægtigt, hvad angår længde, de smukke bygninger og andre bekvemmeligheder.

Dernæst følger slottet, der ligger ligesom en ø, idet det på alle sider er omgivet af vand. Her træder for det første selve slottet frem, solidt bygget, prægtigt med sine tårne, bygninger, kirke og

eximii molem exstructa, in quibus indies, quae regni concernunt negotia, tractantur.

5 Byrsa vero regia, operis et structurae sumptuosissimae, cochleata turri, aliisque ornamentis decora insulae tenet extrema. Ei namque contiguus est pons ille stupendus in mediis oceani voraginibus, 10 auspiciis Sereniss. Regis Christiani IV. sumptibus immensis et artificio incredibili exstructus, quo transitus ex hac urbis regione in tertiam Christianshaffn dictam, 15 euntibus pateat liberior.

Tertia urbis regio nova plane est, utpote anno 1618 primum aedificiis et munitionibus ornari cepta, iam vero eo deducta, ut 20 portibus, palatiis et mercimoniorum frequentia cum veteri certare velle videatur.

andre udsmykninger, og på alle sider omgivet af en dyb voldgrav. Tæt op ad dette ligger det kongelige arsenal ved selve det brusende hav, bygget for umådelige udgifter under Christian den fjerdes ledelse. Heri opbevares et meget stort forråd af våben, bomber, kanoner foruden en så stor mængde af korn og krigsproviant, at det rigeligt forslår til at udruste mange flåder om året. Her holdes også løver, lodse, leoparder, isbjørne og andre vilde dyr i hvert sit bur. Over for slottets nordside ligger det kongelige kancellis og det kongelige skatkammers bygninger, på størrelse med et stort slot, hvor arkiver angående rigets forretninger opbevares.

Den kongelige børs, et kostbart bygningsværk, som er dekoreret med et snoet tårn og andre udsmykninger, ligger på øens yderste del. For op til den ligger den overvældende bro midt over det brusende hav, bygget under vor højst glorværdige Christian den fjerde for umådelige udgifter og med en utrolig kunstfærdighed; ad denne er der åbnet mulighed for en friere overgang fra denne bydel til den tredie, som hedder Christianshavn.

Den tredie del af byen er ganske ny, eftersom den først begyndte at blive forsynet med bygninger og befæstninger i 1618, men den er allerede nået så vidt, at den tilsyneladende kan konkurrere med den gamle by i henseende til havn, rigmandsgårde og handelens størrelse.

1242. Biorno Moisis filius Hafniae occidit Jatgrirum Skald ex Suecia
reducem, qui Ducis Schulae fuit legatus. Hist. Norv. pag. 723.
1247. a Lubecensibus devastatur tempore Erici V.
1254. 4. Idus Martii Hafnia privilegiis primo dotatur a Jacobo Erlandi
Episcopo Roschildensi, Rege Christophoro 1. quorum privilegiorum
tenorem vide in Huitfeldio.
1256. Castrum prope Hafniam Refshaleburg a rusticis devastatum.
1257. Concilium Episcoporum Daniae Hafniae celebratur.
1259. Jarimarus Rugiae princeps Hafniam occupat quinto a paschatis die,
et Regem injuste eam ut Episcopalem occupantem expulit, intravit
vero per locum etiamnum Jermers gab dictum, arcem vero de-
struxit.
1272. Privilegia confirmavit Petrus Episcopus.
1275. Stigotus ea confirmavit.
1282. Ingwardus Hart confirmavit. Sub Episcopis adhuc fuit. Ericus Pome-
ranus facta permutatione Hafniam sui juris reddidit, et arcem Axel-
hus vocavit Stakeborg. Urbs non erat sed oppidum saltem tempore
Absolonis.
1284. ab Erico 6. privilegiis primum ornatur.
1288. Bartholdus quidam Hafniensis fit Episcopus Slesvicensis.
1290. Tempore Erici VI. Menved dicti ad eam urbs devenit amplitudinem,
ut fossis ac muris cingi cepta, ac contra hostium incursus muniri,
adeo ut cum Norvagi Anno 1306. eam invadere tentarent, non
sine dedecore fortiter sint profligati, ac terga dare fortiter coacti.
1319. Magnis Hafnienses donantur a Rege Erico privilegiis, inter quae
haud infimum, quod ab exactionibus et vectigalibus immunes sint
constituti. Eodem vero anno et praefectus civitati impositus est
cum plenaria causas dicendi potestate.
1348. a Valdemaro 4. rursus magnis civitas augetur privilegiis, imprimis
ut Dragorae mercaturam libere exercent.
1363. In tanta tam Hafnia erat aestimatione, ut sola digna visa sit Regiis
solennitatibus, hoc n. anno in ea celebratae sunt nuptiae Haquini
Norvagorum Regis cum filia Voldemari Regis Daniae Margareta.
1422. Rursus novis Hafnia ab Erico Pomerano dotatur privilegiis et im-
munitatibus.
1428. Hafniae solennis ab Episcopis celebratur Synodus.
1428. Civitates Vandalicae magno impetu Hafniam aggrediuntur, +rectius
1425+ frustra magna navium classe eam invadere conantes.
1443. a Christophoro Bavaro jure Birkeret dicto dotantur Hafnienses, et
ab Episcoporum jurisdictione ad Regiam facta permutatione transit
civitas.

sub anno 1363 tum

1445. in comitiis Hafniensibus celebratae sunt nuptiae Christiani 1. Oldenburgici cum Dorothea relicta Christophori vidua, atque eodem tempore ritibus solennibus ibidem coronatus est.
1454. Rursum novis Hafnia a Christiano 1. dotatur privilegiis, specialiter pontem höibro dictum concernentibus.
1458. ab eodem Rege amplioribus adhuc exornatur immunitatibus.
1461. Omnia hactenus a Regibus concessa civitati Hafniensi privilegia confirmantur et stabiliuntur.
1478. Academia insigni condecoratur, quae omnes omnino sibi vindicat immunitates et privilegia, quibus gaudet bononiensis.
1483. 18 Maji solenniter Hafniae instituta est coronatio Regis Johannis et Reginae.
1485. Rex Johannes amplis etiam Hafniam hoc anno ditat privilegiis.
1490. Hafniae pax inter Johannem Daniae Regem et Henricum Angliae constituitur.
1508. Hafniae instituta est transactio inter Danos et Suecos.
1514. Hafniae coronatur Christiernus II. et turris ad D. Virginem aedificatur.
1517. Helsingorensis telonium Hafniam transfertur.
1523. Hafnia a Frederico 1. obsidetur.
1524. Hafniae coronatur Fridericus I., et fundi, qui ad clericos pertinebant, civibus Hafniensibus tolerabili pretio locantur, ut Romanenses contra Lutheranos juvent.
1526. Amplis dotata Hafnia privilegiis, moenibus cingitur ac fortius munitur; Germanorum in ea societas destruitur, et jus quatuor consules eligendi civibus donatur.
1531. Templum Clementis Hafniae destruitur.
1534. Ecclesia B. Virginis a Lutheranis occupatur.
1535. Sub Christiano 3. Hafnia obsidetur a Rege, et nobiles ibidem existentes capiantur die S. Olai.
1536. Maxima Hafniae oborta est fames, ac demum dedita civitate ibidem celebrata sunt comitia.
1537. Rex et Regina Hafniae 12. Augusti coronatur a Burgenhagio.
1539. Academia Hafniensis restaurata et nova foundatione et bonis amplissimis coenobii Knardrup locupletata.
1544. In Academia Hafniense per octiduum habitae sunt disputationes de religionis capitibus praesente Rege ac tres promoti doctores.
1546. Novum coemiterium extra urbis septentrionalem portam sepimento clauditur. Academia ob pestem translata est in Knardrup.
1553. Hafniae regni celebrantur comitia et Academia ob pestem . . .
1569. A Rege Frederico 2. amplissima eleemosyna Academiae Hafniensi confertur, qua centum studiosi annuatim de victu libero prospectum est.
1517. Collegium Carmelitarum exstructum, ubi jam Walkendorphanum.

1559. Hafniae coronatur Fridericus II. a Nicolao Palladio.
1565. Bibliotheca Franciscana studiosis legatur a Francisco Wilhelmo Canonico Lundensi.
1571. Stipendia Professorum ex bonis capitularibus.
1572. Nuptiae Friderici Regis et Sophiae Hafniae celebrantur et Regina Sophia coronatur.
1573. Tonitru ferit templum D. Virginis.
1584. Fundatio frisiana erecta.
1585. Fulmine percussum Templum D. Virginis Hafniae.
1595. Fundatio Walkendorphiana.
1596. Hafniae coronatur Christiernus 4.
1601. Novum collegium exstructum.
1604. Armamentarium Regium Exstructum, una cum vicino portu, et hortus regius palatio insigni exornari cepit.
1605. Bibliotheca Regia Academiae concessa. 3. Naves Regiae, reperta Grönlandia, domum redierunt.
1606. Automatum opere Dedaleo fabrefactum, quod motus tam fixarum quam erraticarum stellarum scite aemulatur et repraesentat, a Regia Majest. Academiae donatur.
1614. Suburbium Hafniense extra portam occidentalem aedificari coeptum, et urbs ipsa novis munitionibus muniri.
1617. Novum templum et parochia Bremerholmense erectum.
1618. Nova urbs in Amagria conditur Christianshaffn dicta.
Numerus Professorum augetur Metaphysico.
Numerus Alumnorum augetur 20.
Indica coepit negotiatio.
Portae binae turribus exornatur septentrionalis et occidentalis.
1620. Ponte jungitur nova urbs veteri.

sub anno 1573 feritur